

Asiantuntijat pohtivat korona-ajan kotia

JOHANNA MOILANEN & ANNA RÖNKÄ & PÄIVI FADJUKOFF

Covid19-viruksen globaali leviäminen keväällä 2020 mullisti ihmisten elämää arvaamattomasti kaikissa suhteissa. Pandemia on seurauksineen leviittänyt myös lasten ja kotien elämään. Millaisia vaikutuksia sillä on ollut lapsiin? Miten kodit ovat tässä poikkeustilanteessa pystyneet turvaamaan lasten hyvinvointia? Entä miten palvelut ovat pystyneet tukemaan perheitä?

Lasten hyvinvoinnin edistämiseksi Keski-Suomessa toimiva Haukkalan säätiö kutsui joulukuussa 2020 pandemia-ajan huolen herättämänä lasten ja perheiden kanssa työskenteleviä eri alojen ammattilaisia ja asiantuntijoita yhteen tarkastelemaan korona-ajan kotia lasten kannalta. Tässä puheenvuorossa muodostamme tämän tilaisuuden pohjalta tilannekuvaa lasten ja perheiden hyvinvoinnista ja palvelutarpeista sekä hahmottelemme suuntaviivoja hyvinvoinnista huolehtimiseen korona-aikana ja sen jälkeen. Tarkastelemme saamiamme havaintoja suhteessa tuoreisiin kirjoituksiin eriarvoistumisesta ja perhestressimallista sekä tuomme esille myös käytännön työstä nousevia huomioita.

Koronapandemian edetessä siihen kohdistuneiden rajoitustoimien laajuudessa on tapahtunut muutoksia. Myös lasten ja perheiden reaktiot ovat vaihdelleet tilanteen edetessä helpotuksesta uupumukseen, tottumisesta turhautumiseen. Osalla perheistä on tapahtunut ongelmien eskaloitumista. Monet kotimaiset selvitykset osoittavat, että ongelmien kärjistyminen tai kasaantuminen ja kielteiset vaikutukset ovat näkyneet erityisesti suhteessa heikossa asemassa oleviin lapsiin ja perheisiin, esimerkiksi lastensuojelun sijaishuollossa oleviin lapsiin ja nuoriin. Samalla on selvää, että vaikutukset voivat näkyä lasten ja perheiden tilanteissa viiveellä ja pidemmän ajan kuluessa. (Esim. Tiili ym. 2020; Rissanen ym. 2020; Hakulinen ym. 2020.)

Arvioiden mukaan koronakriisi on lisännyt eriarvoisuutta lasten ja nuorten keskuudessa. Tämä ilmenee esimerkiksi kesällä 2020 julkistetusta lapsistrategian koronatyöryhmän raportista (Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa, 2020) ja hiljattain ilmestyneestä seurantaraportista (Lapset, nuoret ja koronakriisi, 2021). Koulujen siirtyminen etäopetukseen asetti kodeille uudenlaisia odotuksia sekä herätti huolia lasten oppimisen eriarvoistumisesta perheiden voimavarojen mukaan (Van Lancker & Parolin 2020; Koskela ym. 2020); perheillä on hyvin erilaiset mahdollisuudet lastensa oppimisen tukemiseen tilanteessa, jossa tarvittiin oppimisen tuen lisäksi teknologisia apuvälineitä, toimivia nettiyhteyksiä ja kouluruokailun korvaavia aterijärjestelyjä. Joka kymmennessä suomalaisperheessä vanhempi menetti ansiotulonsa ainakin tilapäisesti koronarajoitusten vuoksi, ja samalta määrältä perheitä puuttui joko tietokone tai etäopiskeluun riittävä nettiyhteys (Eurochild 2020). Koronakevään kouluterveyskysely osoitti koululaisten olleen etäkoulun aikana huomattavasti aiempaa yksinäisempiä ja ahdistuneempia, ja moni raportoi vaikeuksia koulutehtävien tekemisessä (Repo ym. 2020). Toisaalta etäopiskelu sujui pääosin melko hyvin ja kiusaamista ja häiriökäyttäytymistä todettiin aiempaa vähemmän (Repo ym. 2020; Sainio ym. 2020). Miia Sainio ym. (2020) painottavatkin, että mahdollisuus oppia ja kehittyä etäkoulussa toteutui oppilailla eri tavoilla, mutta oli vaikea ennakoida, kenelle etäkoulu sopi ja kenelle ei.

Vaikka koronakriisi vaikuttaa kaikkiin lapsiin ja nuoriin, vaikutusten kesto ja laajuus vaihtelevat. Lapsistrategian koronatyöryhmän loppuraportti (Lapset, nuoret ja koronakriisi, 2021) summaa, että poikkeusolot ovat luoneet lapsille ja nuorille turvattomuutta, epävarmuutta ja ahdistusta. Myös lasten ja nuorten hyvinvointia ylläpitävät

vertaisuushteet ovat ohentuneet ja yksinäisyyden kokemukset lisääntyneet. Erityisen vaikea tilanne on lapsille ja nuorille, joilla on entuudestaan psyykkistä oireilua ja haavoittuvuutta. Koronareportin mukaan poliisin kotihälytystehtävät ovat lisääntyneet. Kuitenkin lapsiin ja nuoriin kohdistuva ja perheessä tapahtuva väkivalta jää todennäköisesti aiempaa useammin piiloon (Hietämäki ym. 2021).

Kodilla on suuri merkitys koronavaikutusten kulkeutumisessa lasten hyvinvointiin. Perheiden arki mullistui lasten jäädessä kotiin etäopetukseen ja päiväkodeista vanhempien hoitoon, kun samaan aikaan osa vanhemmista oli kotona etätyössä, monissa kodeissa lomautukset ja työttömyyden pelko lisäsivät epävarmuutta ja taloudellisia ongelmia, ja esimerkiksi terveysalalla työskentelevien työ muuttui kuormittavammaksi (Rissanen ym. 2020). Samaa aikaan kun perheiden haasteet lisääntyivät, palveluita vähennettiin; suurin pudotus tapahtui lapsiperheiden eniten käytämissä palveluissa eli varhaiskasvatuksessa, lastenneuvolassa ja lääkäripalveluissa (Lammi-Taskula ym. 2020).

Eriarvoistumisen ja eskaloitumisen seurauksia ennakoitaessa on hyötyä aiemmista tutkimuksista, joissa on tarkasteltu stressitekijöiden välitystä perheisiin ja lapsiin. Heather Prime ym. (2020) analysoivat koronaepidemian vaikutusmekanismeja niin kutsuttuun perhestressimalliin perustuen. Koronapandemia aiheutti monille perheille sosiaalisen häiriötilan, joka muodostui monista yhtäaikaista stressitekijöistä, kuten epävarmuudesta, taloudellisista huolista, työttömyydestä ja eristäytymisestä. Tällainen kokonaisvaltainen häiriötila murtautuu ja suodattuu perheen sisälle nakertamalla vanhemman hyvinvointia ja lisäämällä ahdistusta ja vanhemmuuden stressiä. Vanhemman heikentynyt hyvinvointi puolestaan asettaa lapsen sopeutumisen koetuksille vähentyneenä huolenpitona sekä vanhemmuuden lämpönä ja ohjauksena. Myös vanhempien parisuhde ja sen kärjistyminen ovat usein mukana tässä noidankehässä.

Prime ym. (2020) korostavat, että koronapandemian vaikutuksissa perheen sisäisiin suhteisiin ja lapsiin on paljon vaihtelua riippuen perheen senhetkisistä voimavaroista ja haavoittuvuustekijöistä. Koronapandemia koettelee eniten perheitä, joilla on taloudellisia vaikeuksia, mielenterveysongelmia, erityistarpeita ja syrjäintäkokemuksia. Koronatilan aiheuttama stressi verottaa eri-

tyisesti näiden perheiden vanhempien resursseja vaikeuttaen vanhemmuutta ja perheen toimintakykyä. Uupumusta oli suomalaistutkimuksen mukaan eniten vanhemmilla, jotka eivät kokeneet saaneensa palveluista riittävää apua (Lammi-Taskula ym. 2020). Ongelmien kasautumista vauhdittavat vanhemman työttömyys, perheen lähimpiin tarjoaman tuen väheneminen, rajoitustoimista johtuva eristäytyminen ja niiden aiheuttamat lisävaateet vanhemmille. Suomalaistutkimuksen perusteella tiedetään taloudellisen laman seurausvaikutusten kulkeutuneen vanhemman hyvinvointiin ja vanhemmuuteen sekä edelleen lapsen mielenterveyteen (Solantaus ym. 2004).

Resilienssitutkimusten (esim. Masten 2016; Walsh 2015) perusteella koronakriisissä selviytymistä edistää perheenjäsenten yhteenkuuluvuuden tunne, vahva usko tulevaisuuteen sekä vanhempien ja muiden kasvattajien (esim. opettajien) tarjoama turvallisuuden tunne ja säännölliset rutiinit lapsille. Lapsen on tärkeä kuulla aikuisilta, että tästä selviydytään yhdessä, kyse on ohimenevästä jaksosta. Lisäksi on tärkeää, että elämä lasten kanssa jatkuu niin normaalisti kuin mahdollista. Perheiden selviytymisstrategioista korona-aikana tiedetään, että ympäristötason tuki, esimerkiksi työn joustot ja yhteiskunnan peruspalvelut, eivät yksistään riitä. Selviytymisen tukemiseksi saatavilla tulee olla myös perheiden sisäisiin vuorovaikutussuhteisiin ja yksilölliseen hyvinvointiin kohdentuvaa tukea. (Salin ym. 2020.) Selviytymisessä tarvitaan sosiaalista kestävyyttä, yhteisöjen ja koko yhteiskunnan joustavuutta ja uudistumiskykyä (esim. Peeters 2012). Ajankohtaisia ovat esimerkiksi kysymykset, millaisin yhteiskunnallisin strategioin koronakriisin aiheuttamia tai syventämiä eriarvoistumisprosesseja voidaan katkaista ja millaisin sosiaalisen tuen tai toiminnan muodoin voidaan paikata sosiaalisen eristäytyneisyyden aikaansaamia yhteisöllisiä repeämiä.

Asiantuntijafoorumi kokoamaan huolia ja huomioita perheiden ja lasten tilanteesta

Haukkalan säätiön asiantuntijafoorumissa joulukuussa 2020 pohdittiin korona-ajan kotia lapsen kannalta, tukitoimien onnistumista ja mitä tulisi tehdä toisin. Zoom-webinaarina toteutettuun foorumiin osallistui pääosin Keski-Suomen alueelta 80 asiantuntijaa ja ammattilaista, jotka

edustivat sekä eri ammattikuntia ja toimialoja että kuntia, järjestöjä, seurakuntia ja oppilaitoksia. Mukana oli myös monia käytännön työtä lasten, nuorten ja perheiden kanssa tekeviä. Tavoitteena oli keskustella kotien ja lasten tilanteesta sekä jakaa kokemuksia siitä, miten palvelut ovat korona-aikana tavoittaneet perheitä. (Ks. Haukkalan säätiö 2020.)

Foorumin keskeisenä työmuotona olivat pienryhmäkeskustelut 7–9 hengen ryhmissä. Ryhmät keskustelivat kolmeen eri teemaan liittyen: 1) osallistujien huolenaiheet ja huomiot liittyen lasten hyvinvointiin ja tuen tarpeisiin korona-aikana 2) osallistujien huolenaiheet ja huomiot liittyen perheiden hyvinvointiin ja tuen tarpeisiin sekä 3) näkemykset siitä, miten lasten ja perheiden tukitoimissa on onnistuttu ja mitä tehtäisiin toisin. Ryhmät kirjasivat keskusteluitaan Googlen Jamboard-alustalle ja näkivät myös toistensa huomiot. Kirjaajista tai ryhmäjaosta ei kerätty henkilötietoja.

Asiantuntijafoorumin järjestäjätiiminä toimineet tämän katsauksen kirjoittajat kävivät pienryhmäkeskustelujen kirjaukset ensin erikseen kolmen teema-alueen osalta ja tekivät kirjauksille sisällönerittelyn. Koska osallistujat toivat esille paljolti samankaltaisia asioita annettujen keskusteluteemojen yhteydessä, aineistoa tarkasteltiin ja luokiteltiin kokonaisuutena.

Keskeisimmät huomiot ja huolenaiheet

Eriarvoistuminen oli keskeisin asiantuntijoiden ja ammattilaisten esiin nostama huoli. Eriarvoistumista nähtiin tapahtuneen liittyen sekä lasten tuen tarpeisiin ja perheen tilanteeseen että koulujen ja alueiden tarjoamiin mahdollisuuksiin.

Miten erityisen tuen tarpeessa olevat lapset ovat selvinneet koronakeväästä?

Pienten lasten kohdalla tilanne hankaloituu, jos vanhemmilla haasteita. Jos perheet ja vanhemmat voivat hyvin, lapset myös.

Korostuneen vahvana nousi esiin huoli erityisen tuen tarpeessa olevista lapsista, jotka eivät aina kotiopetuksessa saaneet tarvitsemaansa tukea. Monikielisten, vasta suomea oppimassa olevien lasten kielitaito oli osallistujien arvioiden mukaan kevään koulusulun aikana heikentynyt. Lapset ja nuoret, joilla oli sopeutumisvaikeuksia, sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret näh-

tiin ryhmänä, jotka kärsivät eniten tästä tilanteesta. Eriarvoisuutta lisäsivät puutteet vanhempien omissa henkisissä ja taloudellisissa voimavaroissa ja koulujen kohdalla muun muassa etäopetuslaitteiden vaihteleva saatavuus.

Yksinäisyys, sosiaalisten tilanteiden vähyys ja läheisiä koskeva ikävä tuotiin esille eri-ikäisten lasten ja nuorten kohdalla, jotka kaipasivat kavereiden lisäksi esimerkiksi isovanhempiaan. Tavoitteellisen harrastuksen loppuminen jätti ison aukon lapsen arkeen. Nuorten ja nuorten aikuisten kohdalla etäopiskelu saattoi minimoida sosiaaliset tilanteet, lisätä sekä yksinäisyyttä että yhteydenotto- ja palveluihin.

Päiväkoti-ikäinen lapsi kotona ilman seuraa ja virikkeitä vanhemman/vanhempien tehdessä töitä.

Yksinäisyys ja sosiaalisten tilanteitten vähyys. Etäopiskelu ja yksinäisyys. Nuorten yhteydenotot lisääntyneet kriisikeskukseen.

Vastauksissa toistui asiantuntijoiden ja ammattilaisten huoli *vanhempien kuormittuneisuudesta*, jota olivat lisänneet kevään etäopetuksen mukanaan tuomat lisävaateet vanhemmille, työn joustamattomuus sekä perheiden sosiaalisten suhteiden väheneminen tai suoranainen eristäytyminen. Kun kaikki perheenjäsenet olivat koolla ja perheen yhteinen aika monissa perheissä lisääntyi, nousivat myös vanhemmuuden pulmatilanteet ja arjen rytmittömyys esille. Yhden huoltajan perheissä puolestaan yksinäisyys ja eristäytyminen saattoivat korostua. Jos ongelmia oli ollut jo aiemmin, ”korona oli viimeinen niitti”, eikä kotoa päässyt pois tuulettumaan. Toisaalta ääritapauksissa tiedettiin yläkouluikäisten jopa paenneen kodin vaikeita tilanteita kadulle. Taloudelliset huolet, lomautukset ja työttömyys mainittiin perheitä rasittavina lisähaasteina:

Kevään etäkoulu aika toi osalle perheistä paineita, se oli myös uusi ja yllättävä tilanne, joka herätti huolta ja hämmennystä.

Lapsiperheiden vanhemmat olivat lujilla päivärytmin, etäopetuksen ohjauksen ja ruokailujen järjestämisessä. Omat työpäivät venyneet, kun omia töitä tehty iltaisin.

Osallistujat toivat esille huolenaiheenaan, että *palvelujen saatavuus heikkeni* tai niitä oli tarjolla vain rajoitetusti tai vaihtelevasti kunnasta riippuen. Tukipalveluita, kuten lasten terapioida tai psykologin tutkimuksia, oli peruuntunut, varhaiskasvatuksessa tukitoimet eivät olleet aina toteutuneet tai kotipalvelu oli keskeytynyt. Osallistujat

toivat esille myös hankaluudet eroperheiden tapamiskäytänteissä ja maahanmuuttajaperheiden kotoutumisessa.

Varhaiskasvatuksessa erilaiset tukitoimet jäivät toteutumatta kokonaan tai osittain, mikäli lapsi oli pitkään pois keväällä ja kesällä.

Lastensuojeluilmoituksia ja väkivaltailmoituksia tuli vähemmän. Herättää huolta saavatko riskitilanteessa elävät lapset tukea. Lähiäikuinen voi osalle olla opettaja.

Korona-ajan myönteisiä puolia ja opittuja asioita

Koronapandemiaan liittyvät rajoitustoimet olivat asiantuntijoiden ja ammattilaisten mukaan etenkin alkuvaiheessa monille perheille myös myönteinen kokemus. *Perhearki rauhoittui*, perheenjäsenen yhteinen aika lisääntyi ja esimerkiksi perheen isällä oli aiempaa enemmän aikaa perheelle. Etäkoulu toi varsinkin korona-ajan alkuvaiheessa joidenkin lasten elämään myönteisiä asioita, kuten mahdollisuuden keskittyä paremmin sekä kiusaamisen ja koulujännityksen vähentymistä.

Jos on jo yksinäinen tai kiusaamista, etäkoulu ei välttämättä ollut niin vaikea kokemus.

Ne lapset, jotka kärsivät levottomuudesta koulussa, voivat pärjätä paremmin etäkoulussa.

Korona-aika oli osallistujien mukaan edellyttänyt toimintojen ja palvelujen siirtämistä verkkoon ja etävuorovaikutukseen panostamista, mikä kriisin myönteisenä puolena oli samalla vahvistanut *ammattilaisten digitaitoja ja kiihdyttänyt digiloikkaa* palveluissa. Oli myös havahduttu siihen, että osa lapsista ja vanhemmista hyötyy etätoiminnoista kasvokkaisia toimia paremmin ja esimerkiksi etävanhempainiltojen suosio ja vanhempien osallistumisaktiivisuus olivat yllättäneet ammattilaiset.

On huomattu, että monia asioita voidaan hoitaa myös etäyhteyksien kautta, ei tarvitse kaikkea perua.

Etäopetus auttanut myös löytämään uusia vuorovaikutussuhteita opettajan ja oppilaan välillä.

Koronakriisin myönteisenä puolena nähtiin ammattilaisten lisääntynyt *rohkeus kokeilla uudenlaisia tapoja* lasten ja perheiden kanssa työskentelyssä. Esimerkkeiksi mainittiin palvelujen ja toimintojen toteuttaminen ulkona ja luontoympäristöä hyödyntäen, uudenlaisten liikkuvien pal-

velujen käyttöönotto sekä digitaalisten työskentelymuotojen lisääminen, kuten chat-toimintojen kehittäminen.

Ulkoilmassa ja luonnossa tapaaminen ja tekeminen otettu käyttöön.

On järjestetty chatteja, mutta voisi järjestää lisää chatteja, joihin kutsutaan torjumaan yksinäisyyttä, olisi lupa heti puhua siitä, että moni kärsii yksinäisyydestä poikkeusaikana.

Osallistujat katsoivat koronaepidemian opettaneen *kriisitilanteista selviytymistä*. Epidemian alku oli isku, jota ei osattu odottaa eikä siihen oltu mitenkään varauduttu. Epidemian edetessä ja sen eri vaiheissa tilanteeseen oli ehditty sopeutua. Moni korosti myös, että epidemiasta poispääsy, ”koronaexit”, vaatii suunnitelmallisuutta ja strategista ajattelua.

Pandemian moninaiset haitat ja selviytymiskykyisyyden kehittyminen

Asiantuntijoiden ja käytännön toimijoiden keskustelut korona-ajan vaikutuksista vahvistavat aiempia huomioita lasten ja perheiden eriarvoistumisesta (Van Lancker & Parolin 2020) ja perhe-tilanteiden eskaloitumisesta (Prime ym. 2020), mutta tuovat esille myös vaikutusten moninaisuuden, eriateisuuden ja myös sen, että seuraukset koskivat kaikkia lapsia ja perheitä. Todettiin, että vaikutukset voivat olla yksilöllisiä ja spesifejä ja ilmetä eri lailla esimerkiksi eri-ikäisten lasten ja erilaisten perhemuotojen kohdalla. Vaikutuksia oli havaittu sekä lapsen oman toiminnan tasolla, merkittävässä ihmissuhteissa että kasvuympäristön muutoksina (vrt. Pulkkinen & Fadjukoff 2018). Mahdollisuudet kaverien tapaamiseen ja harrastamiseen vähenivät, perheiden arki rakentui uudelleenlaiseksi, ja koulu- ja harrastusympäristöt vaihtuivat digitaaliseksi osallistumiseksi tai yksin tekemiseksi. Stressitekijät ja haasteet lisääntyivät, mutta saatavilla olevat palvelut puolestaan heikkenivät (Lammi-Taskula ym. 2020).

Foorumissa kootut huomiot korostavat koronapandemian erityispiirteitä maailmanlaajuisena kriisinä verrattuna esimerkiksi taloudellisen lama-aikaan. Koronapandemian rajoitustoimet kohdistuvat nimenomaan sosiaalisiin suhteisiin ja harrastuksiin sekä oppimisen mahdollisuuksiin koskettaen näiltä osin kaikkia lapsia ja nuoria ja

heidän kasvuypäristöjään. Lama-ajan vaikutuksia pandemia muistuttaa niiden lasten ja perheiden osalta, joissa vanhemmat joutuivat lomaetuksi tai työttömäksi. Molemmissa kriisitilanteissa ongelmat kasautuvat. Korona eroaa lamasta myös siinä, että eri ikävaiheista vaikutukset näyttävät korostuvan nyt vahvimmin nuorilla, joiden elämänpiiri on jo laajentunut ydinperheen ulkopuolelle, joille koulu, kaverisuhteet ja omat harrastukset ovat kehityksellisesti tärkeitä ja jotka tekevät tulevaisuutensa kannalta tärkeitä ratkaisuja (Valtion nuorisoneuvosto 2020). Eriarvoistumisen ja ongelmien eskaloitumisesta pahimmin kärsivien ryhmien tunnistamiseksi tarvitaan luonnollisesti seurantatutkimustietoa.

Haukkalan säätiön foorumi järjestettiin joulukuussa 2020 vaiheessa, jossa epidemia oli kestänyt liki 10 kuukautta. Pienryhmäkeskusteluissa tuotiin esille, että alkujärkytyksen jälkeen tilanteeseen oli jo sopeuduttu, palvelut oli avattu uudelleen ja uusia palveluita oli jo alettu kehittää. Sekä perheis-

sä että palveluissa oli lähtenyt rakentumaan selviytymiskykyisyyttä (Prime ym. 2020). Epidemian alkukuukausiin, poikkeusaikaan, liittyi myös osalla perheitä myönteisiä kokemuksia, kuten perheen yhteisen ajan lisääntymistä. Koronatilanteen pitkittyessä ammattilaiset eri palveluissa oppivat nopeasti esimerkiksi digitaalisten menetelmien haltuunottoa ja kehittivät uusia työmenetelmiä. Alkujärkytyksen jälkeen uusien palvelujen käytettävyyttä ja asiakaslähtöisyyttä parannettiin ja työntekijöiden valmiudet kehittyivät.

Pienryhmäkeskusteluissa katsottiin myös tulevaisuuteen, koronan jälkeiseen aikaan. Korona on jättänyt jälkensä palveluihin ja lisännyt parhaimmillaan niiden valmiutta kohdata mahdollisia uusia kriisitilanteita. Jatkotoimissa korostuu tarve monitoimijaiseen yhteentoimivuuteen: sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta mukaan tulisi saada niin julkisen, yksityisen kuin kolmannen sektorin toimijat sekä yksittäiset kansalaiset.

KIRJALLISUUS

- Eurochild (2020) Growing up in lockdown: Europe's children in the age of COVID-19. Brussels: Eurochild Report. <https://eurochild.org/uploads/2020/12/2020-Eurochild-Semester-Report.pdf> (luettu 2.3.2021).
- Haukkalan säätiö (2020) Haukkalan säätiön VII asiantuntijafoorumi 2.12.2020. Korona-ajan koti lapsen kannalta – miten tukitoimissa on onnistuttu ja mitä tehtäisiin toisin? <https://www.haukkalan-saatio.com/haukkalan-saation-vii-asiantuntijafoorumi/> (luettu 5.2.2021).
- Hakulinen, Tuovi & Hietanen-Peltola, Marke & Hastrup Arja & Vaara, Sarianna & Jahnukainen, Johanna & Varonen, Päivi (2020) ”Pahin syksy ikinä”. Lasten, nuorten ja perheiden peruspalvelut koronasyksynä 2020. Työpapereita 37 /2020. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hietämäki, Johanna & Kaittä, Anniina & Tuominen, Jarno & Vuorenmaa, Maarit & Husso, Marita & Peltonen, Joonas & Karhinen-Soppi, Anu (2021) Lähisuhdevälikävalta koronapandemian aikana. Vauvaperheiden vanhemmilla ja Nollalinjan auttavan puhelimen keskusteluissa. Tutkimuksesta tiiviisti 2 /2021. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Koskela, Teija & Pihlainen, Kaisa & Piispa-Hakala, Satu & Vornanen, Riitta & Hämäläinen, Juha (2020) Parents' views on family resiliency in sustainable remote schooling during the COVID-19 outbreak in Finland. Sustainability 12 (21), 8844.
- Lammi-Taskula, Johanna & Vuorenmaa, Maarit & Aunola, Kaisa & Sorkkila, Matilda (2020) Matalan kynnyksen sosiaalipalvelut lapsiperheiden tukena ja palveluiden käyttö COVID-19- epidemian aikana. Tutkimuksesta tiiviisti 15/2020. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lapset, nuoret ja koronakriisi (2021) Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:2. Helsinki.
- Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoitossa (2020). Lapsistrategian korona-työryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta. Valtioneuvoston julkaisuja 2020:2. Helsinki.
- Masten, Ann S. (2016) Resilience in developing systems: The promise of integrated approaches. European Journal of Developmental Psychology 13 (3), 85–90.
- Peeters, Jef (2012) Social work and sustainable development. Towards a social-ecological practice model. Journal of Social Intervention: Theory and Practice 21 (3), 5–26.
- Prime, Heather & Wade, Mark & Browne, Dillon (2020) Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. American Psychologist 75 (5), 631–643.
- Pulkkinen, Lea & Fadjukoff, Päivi (2018) Keski-Suomen lapsiohjelma: Lasten hyvinvoinnista hyvinvoinnaan yhteiskuntaan. Jyväskylä: Haukkalan säätiö sr. Verkkojulkaisu saatavana: <https://haukkalansaatio.com/lapsiohjelma2018/>
- Repo, Juuso & Poskiparta, Elisa & Herkama, Sanna & Salmivalli, Christina (2020) Koululaisten koronakevät: Kyselyn tulokset. <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiNmM0MmNhODMtZjM4OS00OGY4LTg2YzUyYTRiY2VhNTc3ZjdmIiwidCI6ImY1OTJjYjYmLWI4YmMtNDFiOS05MDFmLThOTlhYjg0YWZhZnNiL>

- sImMiOjh9 (luettu 2.3.2021)
- Rissanen, Pekka & Parhiala, Kimmo & Kestilä, Laura & Härmä, Vuokko & Honkatukia, Juha & Jormanainen, Vesa (2020) COVID-19-epidemian vaikutukset väestön palvelutarpeisiin ja palvelujärjestelmään – nopea vaikutusarvio. Raportti 8/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Sainio, Miia & Nurminen, Tiia & Hämeenaho, Pilvi & Torppa, Minna & Poikkeus, Anna-Maija & Aro, Tuija (2020) Koulujen henkilökunnan kokemukset oppilaiden hyvinvoinnista COVID-19-etäkoulu-
loma-ajan aikana. ”Osa puhkesi kukkaan. Muutamat pitivät rimaa alhaalla”. Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti: NMI-bulletin 30 (3), 12–32.
- Salin, Milla & Kaittila, Anniina & Hakovirta, Mia & Anttila, Mari (2020) Family coping strategies during Finland’s COVID-19 lockdown. *Sustainability* 12 (21), 9133.
- Solantaus, Tytti & Leinonen, Jenni & Punamäki, Raija-Leena (2004) Children’s mental health in times of economic recession: replication and extension of the family economic stress model in Finland. *Developmental Psychology* 40 (3), 412–429.
- Tiili, Anna & Paasivirta, Annukka & Kuokkanen, Julia & Eriksson, Pia & Nelimarkka, Siiri (2020) Koronan vaikutukset lastensuojeluun. Tutkimuksesta tiiviisti 34 /2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Valtion nuorisoneuvosto (2020) Valtion nuorisoneuvosto ja Tilastokeskus selvittivät nuorten mielipiteitä koronakriisissä. Tiedote 8.10.2020. <https://tietoa-nuorista.fi/valtion-nuorisoneuvosto-ja-tilastokeskus-selvittivat-nuorten-mielipiteita-koronakriisissa/> (luettu 10.3.2021)
- Van Lancker, Wim & Parolin, Zachary (2020) COVID-19, school closures, and child poverty: A social crisis in the making. *The Lancet Public Health* 5 (5), e243–e244.
- Walsh, Fiona (2015) *Strengthening family resilience*. New York, NY: Guildford Press.

KIRJOITTAJAT

Moilanen, Johanna, YTT, yliopistonlehtori, Jyväskylän yliopisto (johanna.s.moilanen[at]jyu.fi)

Rönkä, Anna, pSt, professori, Jyväskylän yliopisto (anna.k.ronka[at]jyu.fi)

Fadjukoff, Päivi, FT, dos., erityisasiantuntija, Jyväskylän yliopisto (paivi.fadjukoff[at]jyu.fi)